

The Dead Have Feelings, Too: the Halacha of Lo'eg Larash

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יח עמוד א

מתו ומשמרו אין, אבל מהלך בבית הקברות - לא, והתניא: לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום +משלי י"ז+ לועג לרש חרף עושהו! התם תוך ארבע [אמות] הוא דאסור, חוץ לארבע אמות חייב, דאמר מר: מת תופס ארבע אמות לקריאת שמע, הכא - חוץ לארבע אמות נמי פטור.... אמר רחבה אמר רב יהודה: כל הרואה המת ואינו מלוהו - עובר משום +משלי י"ז+ לעג לרש חרף עשהו. ואם הלוהו מה שכרו? אמר רב אסי, עליו הכתוב אומר: +משלי י"ט+ מלוה ה' חונן דל, +משלי י"ד+ ומכבדו חנן אביון. רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות, הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן. אמר ליה רבי חייא: דלייה, כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו. אמר ליה: ומי ידעי כולי האי? והא כתיב: +קהלת ט"ו+ והמתים אינם יודעים מאומה! אמר ליה: אם קרית - לא שנית, אם שנית - לא שלשת, אם שלשת - לא פירשו לך

For consideration: Is the Issur of לעג לרש merely an issue of ethical conduct, in the realm of (Rashi to Shemos 7:19):

לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן:

Or: Is there an ontological reality that the deceased have feelings (look carefully at the Gemara)? If the latter and *not* the former, why isn't the former sufficient reason for the issur of לעג לרש?

2. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ציצית סימן כג

סעיף א

מותר ליכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקברות, אבל אם הוא נגרר על הקברות, אסור משום (א) לועג לרש (משלי יז, ה) בד"א, בימיהם, שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים (ב) לצורך עצמם, אבל אנו שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה, אסור אפילו אינם נגררים. והני מילי כשהציציות מגולים, אבל אם (ג) הם מכוסים, [א] מותר.

סעיף ב

יש נוהגים לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, א ולא הועילו כלום (ד) בתקנתן.

סעיף ג

הנכנס תוך ד' אמות של מת או (ה) של קבר, (ו) דינו כנכנס לבית הקברות. (ז) במקום ב שנוהגים להסיר ציצית מטלית המת בבית, אם הכתפים לובשים ציצית איכא למיחש בהו משום (ח) לועג לרש (משלי יז, ה).

3. משנה ברורה שם

(ג) הם מכוסים - כגון שמחביא את הציצית של הט"ג תחת כנפי כסותו ומה"ט גמ בט"ק שלובשו תחת למדיו אין בו משום לועג לרש כיון שהוא מכוסה אם לא שהולך בלי לבוש העליון גם בהם אסור עד שיתחבם בהכנפות [ומפמ"ג משמע דיש להחמיר בט"ג אף מכוסה כיון שהוא מיוחד לתפלה אכן בב"י לא משמע כן וגם בדה"ח סתם וכתב דמכוסה מותר]: (ד) בתקנתן - דאע"פ [ב] שקושרים זה על זה לא נתבטל מצות ציצית עי"ז דהא לאו קשר של קיימא הוא דדעתו להתיר את הקשר מיד בצאתו מבה"ק וכעין שכתב בסימן י' ס"ג ועוד לפי דעתם שסוברים שנתבטלו הציציות בקשירתן א"כ לובשין בגד בלי ציצית: (ה) של קבר - ואפילו [ג] בקבר של קטן יש להחמיר משום לועג לרש דשמת אדם גדול הוא אבל בקבר אשה דבחייה ג"כ פטורה ליכא משום לועג לרש:

4. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן מה סעיף א

* אסור ליכנס (א) א בבית הקברות <א> או (ב) בתוך ארבע אמות של מת, ותפילין בראשו, משום לועג לרש (משלי יז, ה). <ב> ואם הם מכוסים, (ג) מותר.

5. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן מה סעיף א

(א) בבה"ק - ואפילו תוך ד"א של מקום התחלת הקברים ג"כ אסור אי ליכא מחיצה מפסקת ביניהם והא דלא עירב ביחד ויאמר אסור לילך תוך ד"א של קבר או של מת דעת המ"א דבא לרמז דממקום בה"ק ולפנים אסור אפי' רחוק ד"א מן הקבר ויש מקילין בזה ועיין בבה"ל דבאמצע בה"ק שיש קברים סביב נראה דיש להחמיר אפילו רחוק ד"א מן הקבר משא"כ בסוף בה"ק דאין שם קברים רק דהוקצה הקרקע לקברים אין להחמיר מדינא ברחוק ד"א מן הקבר ואעפ"כ נכון שלא יכנסו כלל בתפילין שבראשו כל שהוא לפנים ממחיצת בה"ק שמא יתקרב בתוך ד"א של איזה קבר בלי דעת:

6. ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן מה סעיף א

עיין בפמ"ג שכתב דג' מחלוקת בדבר הב"ח סובר דבקברות נמי תוך ד"א לקבר הוא דאסור הא חוץ לד"א של קבר אע"פ שעומד באמצע בה"ק שרי כל שאין סביבו קבר תוך ד"א וט"ז פירש מדינא אין איסור כ"א תוך ד"א לקבר והטור החמיר משום גדר חוץ לד"א של קבר כל שעומד בבה"ק [היינו מקום שהוקצה לקברות אבל חוץ לבה"ק אין להחמיר כלל לדידיה וכמו שפירש בא"א דאין עושין גדר לגדר] והמ"א פירש דתוך ד"א של בה"ק נמי אסור... אבל במחצית השקל בסימן ע"א פירש דהמ"א סובר ג"כ בזה כהט"ז דאינו אסור ממקום שהותחל הבה"ק [היינו הקרקע שהוקצה לקברות] ולחוצה אפילו אמה אחת אפילו אי ליכא מחיצה מפסקת בנתיים רק דבזה פליג עם הט"ז וסובר דממקום בה"ק ולפנים כגון שיש מחיצה סביב בה"ק או אפילו ליכא מחיצה כלל רק שהוקצה לקברות אסור מדינא אפילו רחוק ד"א מן הקברים...

היוצא מזה דמקרקע שהוקצה לקברות ולחוצה בודאי אין אסור כלל אפילו אמה אחת כל שיש ד"א מן הקבר אמנם אפילו במה דהחמיר המ"א בבה"ק עצמה מדינא חוץ לד"א של קבר ג"כ יש לעיין בזה דהב"ח והע"ת בחדא שיטתא קיימי להקל וגם הט"ז סובר כוותיהו מעיקרא דדינא גם הפמ"ג הקשה עליו דלדבריו שרקע שהוקצה לקברות אסור אפילו רחוק הרבה מקברים א"כ איך נהגו לומר קדיש בבה"ק עיו"ד סי' שע"ו וכן כתב בספר נהר שלום דחומרא יתירא היא להחמיר חוץ לד"א דא"כ נצטרך להחמיר כל הקרקע שהוקצה לקברות ואפילו רחוק כמה אך ממקום הקברות ולפנים אפילו אי איתרמי שיש יותר מד"א רחוק מן הקבר כתב הנה"ש שם דיש מקום להחמיר בזה:

7. שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן עא סעיף ז

אסור לקרות (טו) ק"ש ד תוך ארבע אמות של מת, (טז) <ה> או בבית הקברות, ואם קרא, (יז) ה לא יצא.

8. משנה ברורה סימן עא ס"ק יז

(יז) לא יצא - [כ] קנסוהו חכמים הואיל ועבר על דבריהם אפילו היה שוגג והראב"ד חולק וס"ל דא"צ לחזור ולקרות כיון דהמקום הוא היה ראוי לקרות בו ורק משום לועג לרש יצא בדיעבד ולדינא לענין ק"ש הסכימו האחרונים לחוש לדברי הרמב"ם לחזור ולקרות אבל אם בירך או התפלל אינו חוזר. ולענין ברכות ק"ש מסתפק הפמ"ג עי"ש טעמו:

9. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שסז סעיף ב

לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת ותפילין בראשו, משום לועג לרש (משלי יז, ה), ואם הם מכוסים, מותר.

10. ש"ך יורה דעה סימן שסז ס"ק ג

ג או יתפלל כו' - כתב מהרש"ל דה"ה קדיש צריך להרחיק ד' אמות ומביאו הדרישה וכ"כ הב"ח:

11. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שעו סעיף ד

עכשיו נוהגים שאחר שנגמר סתימת הקבר מעפר (או לאחר שהפך האבל פניו מן המת), ב חולצין מנעל וסנדל ג ומרחיקין מעט מבית הקברות, ואומרים קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא, [ד] ד ואחר כך ה תולשין עפר ותולשין עשבים, ומשליכים אחר גוון ורוחצין ידיהם במים.

12. ש"ך יורה דעה סימן שעו

ג ומרחיקין מעט מבה"ק - כדי לומר קדיש לפחות ד"א שהמת תופס ד"א עכ"ל עט"ז וכ"כ לעיל ס"ס שס"ז בשם האחרונים דאף לקדיש צריך להרחיק ד"א,...

13. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שמד סעיף טז

יא אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, (ג) כגון צרכי קבורתו והספד; אבל שאר כל דבר, יב אסור. והני מילי בדברי תורה, אבל במילי דעלמא לית לן בה.

14. ש"ך יורה דעה סימן שמד

יב אסור - משום לועג לרש חרף עושהו:

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שמד סעיף יז

מותר לומר פסוקים ודרשה <ה> לכבוד המת, [ח] בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות (מהרא"י בביאור מא"ח לדעת רמ"ה).

16. ט"ז יורה דעה סימן שמד ס"ק ה

(ה) לכבוד המת. - דכל שאין לכבוד המת ודאי אסור ולא כיש שמכוונים להראות מעלתם בדרוש שעל המת מה שאינו לכבודו ולא שפיר קעבדי ושמעתי הרבה גדולים היו מקפידין על דבר זה....:

17. ברכי יוסף יורה דעה סימן שמד

והן עוד היום הכי נהוג ברוב תפוצות ישראל - הן לדרוש בפני המת ועל הקבר, הן ללמוד על הקבר למנוחתו. וכן ראיתי שכתב התייר הגדול הרדב"ז בתשובות החדשות סימן רכ"ד, וז"ל, ולענין מי שדורש על המת לפניו, נראה דליכא למיחש משום לועג לרש, כיון דלכבודו קא עביד, ויש ראייה לזה מהא דאמרינן (קאי אחזקיה כדאיתא בב"ק דף טז:): שהושיבו ישיבה על קברו, והא איכא משום לועג לרש, אלא כיון דלכבודו קעביד לא חיישינן. עכ"ל.

18. שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן מ

ועד"ש לאשר נפרץ בעירו חולאת ילדים ר"ל ומורגל בין ההמון סגולה להעמיד חופה של יתום ויתומה בביה"ק וזה כמה שבועות עשו שם ביה"ק חדש שהקצוה לזה וגם כבר קברו שם כמה מתים ובנו סביבה מחיצות אבל לא נגמרו המחיצות עוד סביב רק ברוב המקומות כבר מקיף מחיצות. והנה חתן היתום הוא כהן ונשאל מעכ"ת אם מותר להעמיד החופה בביה"ק תוך מקום המחיצות רחוק ד"א מהקברות עצמן. ורו"מ אסר מב' טעמים מחשש הברכות על הבה"ק משום לועג לרש והביא מאו"ח סי' מ"ה ס"א ומג"א ול"ש ומחה"ש ופמ"ג שם וסי' ע"א סק"ד וש"ך יו"ד סי' שס"ז סק"ג ושע"ו סק"ג ודוקא קדיש הוי כדבריו של מת בזה נהגו להקל משא"כ בזה גם הביא מהש"ך סי' שד"מ בשם מרדכי דכל הבית כד"א וה"נ בזה אם מוקף מחיצות ועוד דכהן אסור ג"כ לכנוס לשם מטעם הנ"ל והביא מיו"ד סי' שע"א והא דמחלק הב"ח שם בין אם המחיצות סתומים מכל צד או לא היינו לענין שהיה אסור גם חוץ למחיצות אבל תוך המחיצות בכל גונו אסור גם יש לחוש שמא נקבר באיזו מקום נפל וכדומה ולא נודע לכל והמו"צ דשם נחלק עליו ודעתו להקל... והנה גוף ד' מרדכי שבש"ך סי' שד"מ כבר תמה הא"ר בא"ח סי' א' דהא בברכות כ"ה לא קיי"ל כרשב"א דכל הבית כד"א ועסי' =ועי' סי' = ע"ט ותי' דלענין מת דהוי כמתייאש מלהטפל בו כמ"ש הב"י לכן כל החדר כד"א והמעין בב"י וד"מ שם ימצא דבמרדכי קאי רק לרה"ג דפסק כל"ק דגם חוץ לד"א אסור בד"ת אבל מודה דאין החדר נחשב כד"א ע"ש וד"ז נעלם מא"ר כמ"ש הברכ"י שם ועיין מרדכי בע"ז רפכ"ה והובא גם בטו"ז יו"ד קנ"ג סק"ג דס"ל דאין החדר כד"א ע"ש וא"כ הרי מבואר בב"י דלכ"ע שרי לקרות חוץ לד"א מקבר ודוקא במת אסור משום דמיחזי כמתייאש מלהטפל בו ע"ש וא"כ בנ"ד לכ"ע שרי חוץ מד"א מדינא. אבל מ"מ אין להקל מכח דברי המג"א שהביא רו"מ אבל כיון דהב"ח והטו"ז מקילין מדינא יש להקל בנ"ד להשקיט צערן של המון המאמינים בזה ובפרט מכח איסור טומאה לכהן ודאי דליכא בזה ועסי' =ועי' סי' = שע"א ס"ו

בש"ע יו"ד/ וש"ך שם דמותר לכנוס בספינה שאינה מתנדנד חוץ לד"א אף דמוקף מחיצות והרי אפי' בבית אם פתוח הגג נגד המת אין הטומאה מתפשטת בבית וכדאי' בכמה משניות דאהלות ומכ"ש בזה. וע' פ"ו דאהלות מ"ח חצר הקבר וכו' וע' פ"י דאהלות ורא"ש וטוש"ע יו"ד סי' שע"א בדין ארובה שבין בית לעלי' ותמצא מפורש כן דמותר לכנוס לבית הפתוח כנגדו למעלה. ועי' פ"ד דאהלות ורמב"ם פט"ז מטו"מ ה"א וע"ש ה"ז ועוד בכמה דוכתי והדבר פשוט. גם מה שחשש אולי קברו שם נפל י"ל דהוי ס"ט = ספק טומאה = ברה"ר. ויל"ע בכתובות כ' ורמב"ם פ"ח מטו"מ ה"ג ולפמש"ש הל' ד' יש להחמיר בנ"ד ע"ש ותבין כי קצתי ורואה אני הדברים ק"ו. אבל י"ל דוקא לזרוע ולנטוע שמרגילים רגל אדם משא"כ בנ"ד דהוי דבר מקריי פעם א' יש להקל וכיון דרוב מקום הפנוי אין בו קבר י"ל דכיון דל"ש בזה כל קבוע כמ"ש הר"ש מקינון ועי' ח"ד סי' ק"י א"כ תלינן ברובא להקל וגם הרי לדבר מצוה מותר לילך בשדה שנחרש בה קבר כמ"ש ביו"ד סי' שע"ב וה"נ הוי ד"מ = דבר מצוה = להשקיט המיית המון העם ופחדם בעת ההוא:

11. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קיז

ב' ובדבר אם מותר לכתוב מספרים על הקברים ממש כדי שיוכלו למצא מקום הקבר בנקל אם הוא זלזול להמתים שנוהגין בהן כמו בבתיים לא עלה בזכרוננו מהספרים שראיתי שידונו בנידון כזה, וגם לכאורה לא מובן לאיזה דבר יש לדמות, אבל הא איכא איסור לספור בני ישראל כדאיתא ביומא דף כ"ב א"ר יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה ואיפסק ברמב"ם פ"ד מתמידין ה"ד, וכשעושין מספרים על בתים הרי בית איכא בו מספר אנשים הרבה וליכא שווי במספר האנשים שבהבתים לכן הוא מספר על הבתים ולא על האנשים, אבל בקברים שכל מת ומת הוא בפני עצמו הוא כמספר על המתים, שלכן זה גופו הוא לועג לרש דהרי אם היה בחיים היה אסור למנותו ועתה שהוא מת נתבטל ממנו חשיבות החיים והרי הוא כמו שברי חרסים שליכא האיסור ואף אם כטלאים נמי בזיון הוא. ול"ד לספירת האצבעות לא מבעיא להרמב"ם שם ה"ג שמונים כמה אצבעות שהוציא חוץ מן האגודל שהוא ממש ספירת אצבעות ולא ספירת האינשי, אלא אף לפרש"י שאין מונין אף ממי שהוציא שתיים ושלוש אלא אחד נמי עכ"פ, הרי הוא דוקא כשהוציאו אצבעותיהן אבל בלא הוציאו האצבעות לא שייך לומר דיאמר שמונה האצבעות שהיה זה רק פטומי בעלמא דספירת אצבע אחת מכל אדם הרי הוא בהכרח ספירת האינשי דלא שייך להתחלק, אבל כשהוציאו האצבעות שמותר משום שהרי אפשר לענין המציאות שלא יוציאו כל הכהנים שבאו שנמצא אז בהכרח רק ספירה על אצבעות שהרי לא שוין מספר האצבעות למספר האינשי שנמצאים שם, שלכן אף כשכל הכהנים הוציאו את האצבעות אין זה מספר ברור להמונה על האינשי דאולי אף שבא תחלה להפיס נזדמן שנתחרט או שהוקשה לו להוציא את אצבעו מאיזה טעם, שלכן יוכל המונה לומר שידוע רק מספר האצבעות ולא מספר האינשי אבל בקברים שלא שייך זה הוא כמונה המתים בהכרח שאסור. וכן מסתבר לע"ד שיש לאסור.

אבל א"כ איכא עצה שיעשו מספרים לשכונות קברים ולא יהיו שוין במספר שתהיה שכונה אחת של חמשה קברים ושכונה אחת של ששה קברים ושכונה אחת של ארבעה וכדומה ובפנקס ירשמו שמת זה נמצא בשכונה שמספרה היא הרביעית וכדומה שזה נראה להתיר לכאורה. ומה שמשמע מלשון כתר"ה שהנידון הוא משום שעושין כן החיים בבתיים, הנה מה שעושין החיים, גם בדברי רשות שהב"ח פוסק שאף בדברי רשות הוא אסור תוך ד' אמות מדין לועג לרש /שו"ע יו"ד/ בסימן דש"מ הובא בש"ך שם ס"ק י"א, הוא בדבר שהחיים עושין זה בעצמן שכיון שהמת אינו יכול לעשות זה הוא כלועג לרש אבל עשיית כתיבת המספרים דבתים אינו עושה זה אלא אחד שהוא ממונה מהעיר לא שייך בזה לועג לרש דגם כתיבת מספרים על הקברים שיעשה זה הממונה לעשות צרכי בית הקברות אין זה לעיגה מה שאין המתים עושין זה שהם הא אינם הממונים, וליכא גנאי ע"ז שאינו ממונה שרובא דרובא גם מהחיים הא אינם ממונים. ועצם מה שנכתבו מספרים על קברים כמו על בתים ליכא בזה שום גנאי דאדרבה הא הוא שבח שעושין מספרים גם לקברים משום שרוצים לבא לבקרם ורוצים למצא בקלות כדי שלא יקשה להם שזהו כבוד מה שצריכים ורוצים לבא לבקרם, ולכן אינו רואה בזה שייכות איסור אלא כדכתבתי שיש לאסור משום שזהו איסור בחיים לכן איכא לועג לרש אם יעשו כן למתים, אך יכולין לעשות מספרים לשכונות קברים שלא שוין במספר כדלעיל. ואם כבר כתבו המספרים אף שלא שייך שוב איסור טוב למחוק כדי שלא יתירו מזה שאר בתי קברות זה נראה לע"ד. והנני ידידו, משה פיינשטיין.